

Robert Majzner

<https://orcid.org/0000-0003-4671-1206>

Instytut Historii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
im. Jana Długosza w Częstochowie

Etyka w służbie wywiadowczej – przypadek mjr. Jana z Kościelca Pogorskiego

Abstrakt: Zgodnie z przyjętymi w 1919 r. przepisami o prowadzeniu służby wywiadowczej w Wojsku Polskim miała się ona opierać na elemencie ideowym, a do wykorzystywania jednostek działających z pobudek materialnych miało dochodzić jedynie w przypadku szczególnie cennych materiałów wywiadowczych. W praktyce do pozyskiwania informacji posługiwano się jednak płatnymi agentami i konfidentami, w związku z czym dochodziło też do defraudowania lub wyłudzenia pieniędzy z funduszy wywiadowczych.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita, Sztab Generalny Wojska Polskiego, wywiad wojskowy, attachaty wojskowe, sądownictwo wojskowe, Poselstwo RP w Rzymie.

Abstract: According to the regulations on the intelligence service in the Polish Army that came into life in 1919, it was to be based on ideological principles, and the service of individuals acting for financial purposes was to be used only exceptionally, i.e. in the case of particularly precious intelligence materials. In reality, undercover agents and paid informers were used to obtain information. As a result, there were also cases of embezzlement or money wangling from the intelligence funds.

Keywords: Second Republic of Poland, General Staff of Polish Army, military intelligence, military attachés, military judiciary, Polish Legation in Rome.

W związku z tym, że podstawowym obowiązkiem informacyjnym wojskowo-dyplomatycznej służby II RP było dostarczanie informacji na temat organizacji sił zbrojnych państwa akredytacji, zadanie to obowiązywało także powołaną 3 V 1919 r. placówkę przy Poselstwie RP w Rzymie. Na jej czele w randze pełnomocnika wojskowego stanął gen. ppor. Eugeniusz Kałkowski wraz z przydzielonymi mu do pomocy rtm. Janem z Kościelca Pogorskim, por. Maksymilianem Kukowskim oraz por. Włodzimierzem baronem Legatowiczem¹. Dyspozycje te nie uległy zmianie nawet po rekonstrukcji placówki polegającej na odwołaniu gen. Kałkowskiego i mianowaniu w jego miejsce z dniem 1 X 1920 r. attaché wojskowego mjr. Mieczysława hr. Ponińskiego oraz wyznaczeniu mu dwóch pomocników – mjr. Pogorskiego (przydzielonego czasowo, celem wprowadzenia go w tok pracy) oraz por. Kukowskiego².

Choć zgodnie z obowiązującymi zasadami do wynagradzania źródeł tych informacji powinno dochodzić tylko w sytuacjach wyjątkowych, w praktyce było to zjawisko dosyć powszechne, w związku z czym dochodziło do przypadków defraudowania funduszy przeznaczanych na działania o charakterze wywiadowczym. Dowodzi tego m.in. przypadek Pogorskiego – kombatanta pierwszej wojny światowej w szeregach armii rosyjskiej, a następnie polskich formacji wschodnich, którego przydzielono do rzymskiego Attachatu Wojskowego ze względu na bardzo dobrą znajomość języka włoskiego³. Na stanowisku tym – jak wynika z dokumentacji placówki – odpowiadał za gromadzenie informacji na temat włoskiej armii i z obowiązków tych w ocenie przełożonych wywiązywał się poprawnie, skoro dekretem z 15 VII 1920 r. awansował do stopnia majora kawalerii z dniem 1 IV 1920 r.⁴ Niewątpliwie pomyślnie rozwijająca się kariera wojskowa została jednak wkrótce gwałtownie przerwana, i to w okolicznościach gorszących jak dla oficera, a zwłaszcza oficera służby wywiadowczej.

6 XII 1920 r. mjr Pogorski przedłożył mjr. Ponińskiemu napisany w języku włoskim elaborat pt. *Typy artylerii dla idealnej i prowizorycznej systemacji materiału*, informując, że otrzymał go jako tajny, sposobem wywiadowczym od „fachowego informatora” – pewnego pułkownika włoskiego sztabu.

¹ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (dalej: CAW), Oddział II Sztabu Głównego (Generalnego) z lat 1921–1939 (dalej: Oddział II SGWP), sygn. I.303.4.7664, Rozkaz NDWP, D.Nr 283/VI.pouf., 3 V 1919, b.p.

² Ibidem, Rozkaz NDWP, Ew./I Nr 44028/II, 28 IX 1920, b.p. W październiku zdecydowano jednak o czasowym przydzieleniu także kpt. Tadeusza Winczego – dotychczasowego oficera transportowego likwidowanej równocześnie Polskiej Misji Wojskowej w Rzymie, powierzając mu z dniem 1 XII 1920 r. jako pomocnikowi attaché wojskowego, podobnie jak Pogorskiemu, zadanie zaznajomienia Ponińskiego ze specyfiką placówki. CAW, Akta Personalne i Odznaczeniowe (dalej: APO), sygn. 1927, Lista kwalifikacyjna, [1923 r.], b.p.

³ Ibidem, sygn. AP 7670, Zeszyt ewidencyjny [1934], b.p.; *Polska dyplomacja wojskowa 1918–1945*, t. 4: *Personel wojskowych placówek dyplomatycznych*, red. R. Szymaniuk, Warszawa 2015, s. 283.

⁴ „Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych” (dalej: Dz.Pers.) 1920, nr 28, poz. 703, s. 644.

Dopytywany przez Ponińskiego o okoliczności zdobycia dokumentu wyjaśnił, że już od dłuższego czasu współpracuje z tym informatorem, pozyskując od niego wiele cennych informacji i opłacając go z własnych funduszy kwotą 500 lirów miesięcznie, przy czym jest on gotowy stale dostarczać materiały dotyczące zagadnień artyleryjskich. Na sugestię Ponińskiego, że można by go opłacać z funduszy skarbowych attachatu (dyspozycyjnego lub wywiadowczego), początkowo odpowiedział negatywnie, tłumacząc to niemożnością ujawnienia tożsamości informatora i uzyskania od niego potwierdzenia odbioru wynagrodzenia. Gdy jednak Poniński wyjaśnił, że wystarczyłoby pokwitowanie Pogorskiego z poświadczeniem, że pieniądze zostały wydane na cele znane attaché wojskowemu, przestał oponować i tego samego dnia pobrał z kasy 500 lirów, wystawiając na nie pokwitowanie o treści: „PIĘĆSET lirów jako zwrot za rozchody informacyjne ŚCIŚLE TAJNE, wiadome Attaché Wojskowemu w Rzymie otrzymałem”⁵.

Identycznie postąpił 10 I, 4 II, 9 III i 3 IV 1921 r.⁶, za każdym razem pobierając z kasy attachatu po 500 lirów i wystawiając na nie pokwitowanie tej samej treści. Kwoty te z polecenia mjr. Ponińskiego wypłacał mu pełniący obowiązki oficera gospodarczego kpt. Winczi. W tym okresie mjr. Pogorski przedłożył kolejnych 12 raportów wojskowo-technicznych (czyli ogółem 13), za każdym razem potwierdzając, że pochodzą od płatnego informatora, w związku z czym wszystkie zostały oznaczone gryfem: „Ściśle tajne. Trzymać pod kluczem”. Po przetłumaczeniu na język polski Poniński przedłożył je Oddziałowi II NDWP w 10 raportach, kwalifikując zawarte w nich informacje jako tajne i pozyskane sposobem wywiadowczym:

- nr 168 z 13 XII 1920 r. – *Typy artylerii dla idealnej i prowizorycznej systemacji materiału,*
- nr 212 z 27 XII 1920 r. – *Uwagi nad służbą łączności między piechotą a artylerią, cz. 1,*
- nr 236 z 2 I 1921 r. – *Uwagi nad służbą łączności między piechotą a artylerią, cz. 2,*
- nr 265 z 13 I 1921 r. – *Uwagi nad służbą łączności między piechotą a artylerią, cz. 3,*

⁵ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7665, Kwit kasowy Nr 12, 6 XII 1920, k. 262; ibidem, Wyciąg Nr 2 z Głównej Księgi Kasowej. Grudzień 1920 r., Zał. Nr 1 do Nr 228, 1 I 1921, k. 401.

⁶ Ibidem, Kwit kasowy Nr 14, 10 I 1921, k. 261; ibidem, Wyciąg Nr 3 z Głównej Księgi Kasowej. Styczeń 1921 r., Zał. Nr 1 do Nr 320, 1 II 1921, k. 194; ibidem, Kwit kasowy Nr 16, 4 II 1921, k. 260; ibidem, Wyciąg Nr 4 z Głównej Księgi Kasowej. Luty 1921 r., Zał. Nr 1 do Nr 334, 1 III 1921, k. 165; ibidem, Kwit kasowy Nr 18, 9 III 1921, k. 259; ibidem, Wyciąg Nr 5 z Głównej Księgi Kasowej, marzec 1921 r., k. 201; ibidem, Preliminarz rozchodów miesięcznych placówki wojskowej w Rzymie, Zał. 3 do Punktu VI przy tut. Nr 525, 1 IV 1921, k. 206. Kwota 500 lirów została zapisana jako „Wiadomości wywiadowcze” w kategorii wydatków nieuniknionych (*sic!*).

- nr 295 z 20 I 1921 r. – *Telefon sekretny*,
- nr 299 z 20 I 1921 r. – *Łączność z artylerią wyższego kalibru*,
- nr 341 z 2 II 1921 r. – *Pogląd ogólny na artylerię włoską w ostatniej wojnie, cz. 1 i 2*,
- nr 402 z 3 III 1921 r. – *Pogląd ogólny na artylerię włoską w ostatniej wojnie, cz. 3*,
- nr 403 z 3 III 1921 r. – *Nowe zarządzenia co do manewrowania ogniem artylerii, cz. 1*,
- nr 436 z 10 III 1921 r. – *Nowe zarządzenia co do manewrowania ogniem artylerii, cz. 2 i 3⁷*.

Dodatkowo w raporcie nr 405 z 3 III 1921 r. Poniński zapowiedział treść kolejnych 7 elaboratów techniczno-wojskowych, które placówka mogłaby z powyższego źródła pozyskać, prosząc jednocześnie o wskazanie tych, którymi NDWP byłoby szczególnie zainteresowane. Były to:

1. Metoda wykreślenia graficznego trajektorii.
2. O oszczędności pocisków niezbędnych dla sprawdzenia tablic strzelania.
3. Przedstawienia topograficzne dla użytku artylerii.
4. Niektóre formuły zmienności parametrów trajektorii.
5. Wymiar i oznaczenie próbnych strzałów przy regulowaniu ognia (oznaczone jako bardzo ważne).
6. Formuły liniowego wykreślenia obserwacji strzałów z obserwatoriów bocznych.
7. O użytkowaniu bliskiego celu fałszywego do celowania pośredniego⁸.

Pozytywna ocena raportów przez NDWP sprawiła, że Poniński zaczął chwalić Pogorskiego przed personelem placówki (kpt./mjr. Winczim⁹ oraz plut./sierż. Władysławem Pietraśkim¹⁰). Podkreślał zwłaszcza wartość tych 13 elaboratów wojskowo-technicznych z zakresu zagadnień artyleryjskich.

Dowiedziawszy się od Ponińskiego, w jaki sposób Pogorski zdobył te materiały, i przeanalizowawszy ich treść, Winczi uznał, że informatorem

⁷ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Raport mjr. Winczi do ministra spraw wojskowych, Warszawa, 16 IV 1921, b.p.; ibidem, Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, Sąd Wojskowy OG Warszawa, L.cz. K.IV.154/21, 17 VIII 1921, b.p.; ibidem, sygn. I.303.4.7673, Raporty attaché wojskowego i Poselstwa Polskiego w Rzymie za 1921 rok, b.p.

⁸ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7673, Raport attaché wojskowego przy Poselstwie Polskim w Rzymie, Nr 405, 3 III 1921, k. 601.

⁹ Choć kpt. Winczi został przydzielony do placówki tylko czasowo, to wobec odwołania do kraju z dniem 8 XI 1920 r. nominalnego pomocnika kpt. Kukowskiego pozostał na niej i w lutym 1921 r. mianowano go etatowym pomocnikiem attaché wojskowego, a 26 III 1921 r. awansowano do stopnia majora piechoty z dniem 1 IV 1921 r. Ibidem, sygn. I.303.4.7679, Rozkaz szefa Oddziału II SG, Nr 44028/II, 6 XI 1920, b.p.; ibidem, Rozkaz Ew/I. Nr 6281/II, 14 II 1921, b.p.; ibidem, APO, sygn. AP 1927, Lista kwalifikacyjna, [1923 r.], b.p.

¹⁰ Podoficer kancelaryjny na placówce od 8 XI 1920 do 1 X 1923 r. R. Majzner, *Attachaty wojskowe Drugiej Rzeczypospolitej 1919–1945. Strukturalno-organizacyjne aspekty funkcjonowania*, wyd. 2, Częstochowa 2014, s. 547.

mógł być wyłącznie wybitny oficer znający zarówno włoski korpus oficerski, jak i zagadnienia artyleryjskie. Zakładając, że taki oficer raczej nie zniżyłby się do roli płatnego konfidenta¹¹, zaczął podejrzewać, iż materiały mogły zostać odpisane z fachowych periodyków lub wykładów na wyższych uczelniach wojskowych, a Pogorski w najlepszym wypadku padł ofiarą oszustwa. Pod koniec stycznia 1921 r., przeglądając inwentarz księgozbioru placówki, Winczi odkrył jednak, że brakuje sześciu numerów fachowego miesięcznika „Rivista di Artiglieria e Genio”¹², a podoficer kancelaryjny sierż. Pietrasiński wyjaśnił mu, że na początku listopada 1920 r. wypożyczył je Pogorski i dotychczas nie zwrócił¹³. Winczi jeszcze bardziej utwierdził się wówczas w swoich podejrzeniach, zwłaszcza że w raporcie z 3 III 1921 r. Pogorski zawarł spis elaboratów, które zamierzał przesłać w przyszłości, a w wykazie publikacji przekazanych NDWP nie było „Rivisty...” z 1920 r. Będąc już niemal pewien, że teksty te nie pochodziły ze źródła wywiadowczego, ale Pogorski przepisał je z literatury fachowej, zaczął poszukiwać sześciu brakujących numerów pisma. Gdy wreszcie zdobył je pod koniec marca 1921 r. i skonfrontował z raportami przesłanymi do Oddziału II NDWP, nie miał już żadnych wątpliwości co do popełnienia przez Pogorskiego oszustwa.

5 IV 1921 r. kpt. Winczi zameldował o powyższym mjr. Ponińskiemu, przedkładając zarazem raporty mjr. Pogorskiego i odnośne numery „Rivisty...”. Konkludował, że elaboraty zostały w całości odpisane z tego periodyku, a co za tym idzie, meldunki Pogorskiego o sposobie ich zdobycia były niezgodne z prawdą, a informator, dla którego pobierał miesięcznie 500 lirów, w rzeczywistości nie istnieje, czyli pieniądze zostały przywłaszczone. Poniński uznał te wnioski za słuszne i zapowiedział pociągnięcie Pogorskiego do odpowiedzialności służbowej¹⁴.

Pogorski został wezwany przez Ponińskiego celem złożenia wyjaśnień, ale nie przyznał się do winy, tłumacząc, że to on został oszukany przez płatnego informatora. Miał się zresztą o tym przekonać, gdy z braku czasu osoba ta przekazała mu do odpisania „drukowaną kartkę”, którą zidentyfikował jako pochodzącą z „Rivisty...”. Tłumaczył, że ze względu na inne cenne informacje, które dostarczał mu informator, nie zerwał z nim współpracy, utrzymując ustalone wynagrodzenie, i jedynie zażądał zaniechania tego typu praktyk

¹¹ Było to oczywiście założenie błędne, gdyż historia wywiadu zna wiele takich przypadków – najbardziej znany to płk Alfred Redl, zastępca szefa austro-węgierskiego Biura Ewidencyjnego. Zob. m.in. V. Moritz, H. Leidinger, *Oberst Redl. Die Spionagefall, der Skandal, die Fakten*, Wien 2012. W przypadku rzekomego informatora mjr. Pogorskiego wątpliwości powinna budzić raczej niska kwota wynagrodzenia za usługi.

¹² Wychodzący od 1895 r. odpowiednik polskiego „Przeglądu Artyleryjskiego”.

¹³ Były to numery od 221 do 226. CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7668, Odpis strony 14 Inwentarza P.M.W. – Rzym, Katalog, b.p.

¹⁴ Ibidem, sygn. I.303.4.7664, Raport mjr. Winczi do ministra spraw wojskowych, Warszawa, 16 IV 1921, b.p.

w przyszłości. Od tego momentu miał sam przepisywać artykuły z „Rivisty...” i przedkładać je jako pozyskane drogą wywiadowczą, gdyż obawiał się, że zaprzestanie tego bez podania przyczyny może wywołać dodatkowe pytania, a podanie prawdziwych powodów sprowadzi na niego i placówkę duże nieprzyjemności. Stwierdził wreszcie, że w przypadku elaboratów zapowiedzianych raportem z 3 III 1921 r. postanowił wyjawić ich prawdziwe źródło.

Pogorski konsekwentnie wypierał się przy tym zamiaru przywłaszczenia kwoty 2500 lirów. Ponieważ jednak dostarczył materiały jawne, a nie tajne (w części nieświadomie, w części świadomie), poinformował o tym drogą służbową Ponińskiego, wyrażając zarazem gotowość natychmiastowego zwrotu całej kwoty do kasy attachatu¹⁵, co też uczynił 6 IV 1921 r.:

Wobec przekonania się o tem, że raporty techniczno-wojskowe otrzymywane przeze mnie za pomocą informatora nie mają charakteru tajnego, w jakim były podawane, melduję o tem dla doniesienia do Naczelnego Dowództwa.

Zarazem zwracam do Kasy Attaché wydane na Informatora 2 tysiące pięćset (2500) lir, które wobec powyższego pokrywam z własnych funduszków¹⁶.

Poniński uznał powyższe tłumaczenia za wystarczające i zakwalifikował postępowanie Pogorskiego jedynie jako wielką lekkomyślność. Godząc się na zwrot pobranej kwoty, polecił przyjąć ją do kasy, a równocześnie zaraportował do Oddziału II NDWP nt. rzeczywistego źródła elaboratów Pogorskiego, wskazując, że nie miało ono charakteru poufnego:

Melduję, że raporty techniczne o artylerii nie posiadają charakteru tajnego, z jakim były podawane, będą jednak posyłane w dalszym ciągu ze względu na stwierdzone przez Naczelną Dowództwo interes, jaki przedstawiają w danej dziedzinie nauk wojskowych i informacji¹⁷.

Cała sprawa zapewne na tym by się zakończyła, gdyby nie konsekwentna postawa Winczego, który 7 IV 1921 r. złożył Ponińskiemu pisemny raport z żądaniem przedłożenia go szefowi Oddziału II NDWP. Gdy ten próbował go od tego odwieść, argumentując, że nagłośnienie sprawy zaszkodzi reputacji placówki i honorowi całego WP, Winczi wyraził na to zgodę, ale pod warunkiem natychmiastowego odwołania Pogorskiego do kraju oraz zobowiązania się przez niego do złożenia w ciągu miesiąca szarży oficerskiej¹⁸. Poniński odrzucił te warunki, w związku z czym jeszcze tego samego dnia Winczi oficjalnie wystąpił o odwołanie z placówki i odesłanie do kraju, na co jego zwierzchnik

¹⁵ Ibidem, b.p.; CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7668, Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, Sąd Wojskowy OG Warszawa, L.cz. K.IV.154/21, 17 VIII 1921, b.p.

¹⁶ Ibidem, Meldunek mjr. Pogorskiego do attaché wojskowego w Rzymie, Nr 14, 6 IV 1921, b.p.

¹⁷ Ibidem, Meldunek mjr. Ponińskiego do szefa Oddziału II NDWP, nr 548, 7 IV 1921, b.p.

¹⁸ CAW, sygn. I.303.4.7664, Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, Sąd Wojskowy OG Warszawa, L.cz. K.IV.154/21, 17 VIII 1921, b.p.

przystał, polecając wystawić mu stosowny paszport i ustalając termin wyjazdu na 12 IV 1921 r.¹⁹ Informując o powyższej decyzji szefa Oddziału II NDWP, wnioskował o pozostawienie Pogorskiego na stanowisku pomocnika²⁰, choć decyzją NDWP został on odwołany z placówki jeszcze z dniem 15 III 1921 r.²¹

Na dodatek wyraźnie podbudowany poparciem świeżo awansowanego ppłk. Ponińskiego²² Pogorski zażądał od Winczego – jeszcze zanim 12 IV 1921 r. ten opuścił Rzym – zadośćuczynienia za odmowę podania mu ręki. Dwukrotnie wysłał do niego swych pełnomocników (Bronisława Janiszowskiego i Antoniego Madeyskiego) z pisemną deklaracją Ponińskiego, że uznaje sprawę Pogorskiego za „zlikwidowaną w sposób zupełnie poprawny”, w związku z czym nie można mu czynić z tego tytułu „żadnych zarzutów [...] poza brakiem rozwagi w tym wypadku nie uchybiającego oficerskiemu honorowi”²³.

16 IV 1921 r., natychmiast po powrocie do Polski, Winczi złożył na ręce ministra spraw wojskowych oficjalny raport, który skutkowało odwołaniem Pogorskiego do kraju²⁴, osadzeniem go 9 maja w areszcie śledczym i wszczęciem postępowania sądowego. To ostatnie objęło również Ponińskiego, oskarżonego o umyślne zaniechanie doniesienia przelożonym o przestępstwie swojego podwładnego.

W ramach postępowania prowadzonego przez Oddział IV Sądu Wojskowego Okręgu Generalnego w Warszawie celem ustalenia podstawowych faktów w sprawie oraz ewentualnego zawieszenia attaché wojskowego ppłk. Ponińskiego w jego czynnościach – o co dodatkowo wystąpił szef Oddziału II NDWP ppłk SG Ignacy Matuszewski – w połowie maja 1921 r. do Rzymu wysłany został sędzia śledczy mjr Zygmunt Rumiński. Na podstawie przesłuchań oskarżonych i świadków w sprawie oraz innych czynności śledczych w pełni potwierdził on informacje zawarte w doniesieniu karnym mjr. Winczego, i to zarówno odnośnie do mjr. Pogorskiego, jak i ppłk. Ponińskiego²⁵, występując zarazem

¹⁹ Ibidem, Rozkaz jawny № 554, 9 IV 1921, b.p.; ibidem, Raport mjr. Winczi do ministra spraw wojskowych, Warszawa, 16 IV 1921, b.p.

²⁰ Ibidem, Raport mjr. Ponińskiego do szefa Oddziału II NDWP, nr 561, 10 IV 1921, b.p.

²¹ Ibidem, Rozkaz NDWP Ew/I Nr 11251/II, 12 III 1921, b.p.; ibidem, Depesza NDWP do attaché wojskowego przy Poselstwie Polskim w Rzymie, Nr 3693, 15 III 1921, b.p.

²² Awans nastąpił 9 IV 1921 r. ze starszeństwem od 1 IV 1921 r. CAW, APO, sygn. 11589, Lista kwalifikacyjna, [1924 r.]; Dz.Pers. 1921, nr 14, poz. 444.

²³ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Pismo attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Rzymie, 10 IV 1921, b.p.

²⁴ Na mocy depeszy szyfrowej NDWP Nr 17596/II z 23 IV 1921 r. i rozkazu NDWP Nr 11251/II opuścił Rzym 28 IV 1921 r. Formalne odwołanie nastąpiło jednak dopiero 1 VI 1921 r. CAW, APO, sygn. 11589, Depesza attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Rzymie, Nr 594, 26 IV 1921, b.p.; ibidem, Rozkaz attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Rzymie do mjr. Pogorskiego, Nr 604, 27 IV 1921, b.p.; ibidem, Rozkaz jawny Nr 605, 27 IV 1921, b.p.

²⁵ CAW, Biuro Personalne Ministerstwa Spraw Wojskowych (dalej: BP MSWojsk), sygn. I.300.18.685, Pismo mjr. Rumińskiego do szefa Oddziału II NDWP, Nr XXV.25/21, 10 VI 1921, k. 141–142.

o zabezpieczenie stosownego materiału dowodowego²⁶. Ponadto zasugerował szefowi Oddziału II NDWP jak najszybsze odwołanie Ponińskiego do kraju²⁷.

W oparciu o zgromadzony materiał dowodowy w dniach 9–11 VIII 1921 r. przed Sądem Wojskowym Okręgu Generalnego w Warszawie pod przewodnictwem ppłk. dr. Feliksa Antoniego Maciszewskiego i w obecności prokuratora mjr. Mieczysława Juliusza Grodzickiego oraz adwokatów podsądnych: Jana Edwarda Nowodworskiego i Stanisława Szurleja odbyła się rozprawa główna przeciwko mjr. Pogorskiemu i ppłk. Ponińskiemu. Pierwszy z nich oskarżony został z par. 139 *Kodeksu karnego wojskowego* (dalej: kkw)²⁸, art. 591 *Kodeksu karnego* (dalej: kk)²⁹ oraz art. 1c tzw. ustawy sierpniowej z 1 VIII 1919 r.³⁰ Sąd orzekł jego pełną winę, polegającą na „naruszeniu obowiązku służbowego poprzez umyślne złożenie niezgodnego z prawdą meldunku”, i to zarówno co do pochodzenia zawartych w nim informacji, jak też ich źródła oraz sposobu i kosztów pozyskania³¹. Skazując Pogorskiego za powyższy czyn na trzy miesiące więzienia na podstawie art. 10 *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 maja 1920 r. w przedmiocie wprowadzenia w życie Wojskowego Kodeksu Karnego*³², zaliczył mu jednak na poczet kary czas pobytu w areszcie śledczym, a tym samym uznał ją za odbytą w zasądzonym wymiarze. Równocześnie sąd uniewinnił Pogorskiego od zarzutu przywłaszczenia kwoty 2500 lirów (art. 591 kk i art. 1c ustawy sierpniowej), tłumacząc to brakiem wystarczających dowodów. Przyjął bowiem, że oskarżony miał informatorów dostarczających mu materiały do raportów polityczno-ekonomicznych, na utrzymanie których nie pobierał żadnych sum z kasy attachatu, następnie że to ppłk Poniński zasugerował zwrot tych wydatków bez konieczności ich

²⁶ Ibidem, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7668, Decyzja mjr. Rumińskiego, Rzym, 31 V 1921, b.p.

²⁷ Ibidem, BP MSWojsk, sygn. I.300.18.685, Pismo mjr. Rumińskiego do szefa Oddziału II NDWP, Nr XXV.25/21, 10 VI 1921, k. 141.

²⁸ W brzmieniu: „Kto umyślnie wystawia nieprawdziwe zaświadczenia służbowe lub składa niezgodne z prawdą raporty, meldunki albo sprawozdania służbowe lub je świadomie dalej przedkłada [...]”. W. Makowski, *Kodeks karny wojskowy (z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza)*, Warszawa 1921, s. 494.

²⁹ Obowiązujący na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego kodeks karny z 1903 r. (Tagancewa) w art. 591 odnosił się do przestępstw oszustwa „w celu osiągnięcia dla siebie lub dla innej osoby korzyści majątkowej”. *Kodeks karny z r. 1903 (przeład z rosyjskiego) z uwzględnieniem zmian i uzupełnień obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 1 maja 1921 r.*, Warszawa 1922, s. 207.

³⁰ W art. 1c ustawa odnosiła się do przestępstwa „oszustwa na szkodę skarbu wojskowego, jeżeli szkoda wyrządzona lub zamierzona [...] przekracza 10.000 mk.” *Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 roku o odpowiedzialności osób wojskowych za przestępstwa z chęci zysku*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (dalej: Dz.U. RP) 1919, nr 64, poz. 386.

³¹ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, Sąd Wojskowy OG Warszawa, L.cz. K.IV.154/21, 17 VIII 1921, b.p.

³² *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 maja 1920 r. w przedmiocie wprowadzenia w życie Wojskowego Kodeksu Karnego*, Dz.U. RP 1920, nr 59, poz. 369.

kwitowania przez informatorów, a potem wszystkie asygnował do wypłaty, i wreszcie że Pogorski zwrócił całą sumę, w związku z czym skarb państwa nie poniósł żadnej straty³³.

Sąd oczyścił też Ponińskiego od zarzutu braku nadzoru nad podwładnym i niedopełnienia obowiązku doniesienia o popełnionym przestępstwie (art. 147 kkw). Tłumaczył to brakiem dowodów na umyślne zaniechanie w tej mierze, dopatrzaniem się przez podsądnego w czynie podwładnego jedynie wykroczenia, a nie ciężkiego przestępstwa, oraz co najważniejsze – faktem poinformowania o sprawie przełożonych na placówce w Rzymie (posła RP Konstantego Skirmunta) i w kraju (I zastępcy szefa Sztabu Generalnego gen. ppor. Mieczysława Kulińskiego), co pozwalało uznać, że działał w dobrej wierze:

Okoliczność zaś, że ppłk Poniński ocenił sprawę pod względem przedmiotowym mylnie, nie może dowodzić złego zamiaru po jego stronie i chociaż w danym wypadku wymogi istnienia występku z § 147 w.k.k. [sic!] przedmiotowo zachodzą, jednak dla braku winy w znaczeniu podmiotowym należało go od oskarżenia uwolnić³⁴.

Jak się miało jednak już wkrótce okazać, wyrok ten nie kończył przygody obydwu oficerów z wojskowym wymiarem sprawiedliwości, a jej finał miał im przynieść zdecydowanie odmiennie rozwiązanie. Dla ppłk. Ponińskiego stał się bowiem zapowiedzią kilkuletnich zmagania z dużo poważniejszym zarzutem – zatajenia swojego rzeczywistego stopnia wojskowego z armii włoskiej i rosyjskiej, które zmusiły go do odejścia ze służby wojskowej, dzięki czemu zdołał uniknąć wyroku skazującego zarówno w postępowaniu honorowym, jak i karnym³⁵. Mjr Pogorski podjął z kolei próbę oczyszczenia swojego imienia. Złożył bowiem do Najwyższego Sądu Wojskowego (dalej: NSW) apelację, zaskarżając wyrok w trzech punktach: naruszenia ustawy amnestyjnej, błędnego zastosowania par. 139 kkw oraz sprzeczności między uzasadnieniem wyroku a dowodami i zeznaniami świadków. Na posiedzeniu 30 IX 1921 r. NSW pod przewodnictwem gen. ppor. Tadeusza Zachariasiewicza w całości odrzucił jednak to zażalenie, uznając, że nie wskazało żadnych uchybień w postępowaniu. Pogorski wywiódł je bowiem z kwestii kwalifikowania przez siebie rzeczonych raportów jako „tajne, trzymać pod kluczem, otrzymane sposobem wywiadowczym”, podczas gdy sąd oparł się w wydanym wyroku na czymś zupełnie innym – wprowadzaniu przełożonego w błąd odnośnie do sposobów pozyskania meldunków i celu pobierania 500-lirowych wypłat³⁶.

³³ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, Sąd Wojskowy OG Warszawa, L.cz. K.IV.154/21, 17 VIII 1921, b.p.

³⁴ Ibidem, b.p.

³⁵ Zob. R. Majzner, *Podpułkownik Mieczysław hr. Poniński – attaché wojskowy Rzeczypospolitej w Rzymie (1920–1921)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2019, nr 103, s. 101–117.

³⁶ CAW, BP MSWojsk, sygn. I.300.18.685, Orzeczenie Najwyższego Sądu Wojskowego, R. 851/21, 30 IX 1921, k. 166.

Wskazując jednak na brak konsekwencji w ustalaniu przez sąd niższej instancji „kresu karygodnej działalności oskarżonego”, gdyż w swej treści wyrok wskazywał trzy różne daty: 16 III, 2 IV oraz 5 IV 1921 r., w myśl par. 401, ust. 1 ustawy wojskowego postępowania karnego³⁷ NSW zarządził w trybie nadzwyczajnym wznowienie postępowania, na podstawie par. 401, ust. 2 tej ustawy uznał zasądzony wówczas wyrok za nieważny i w związku z tym na podstawie par. 306, pkt 4 tej ustawy oraz art. 7 ustawy amnestyjnej z 24 V 1921 r.³⁸ postanowił „uwolnić żalącego się oskarżonego majora Jana z Kościelca Pogorskiego od oskarżenia o występki naruszenia obowiązków służbowych z § 139 K.K.W. popełnionych w czasie od końca listopada 1920 r. do 16 marca 1921 r.”³⁹

Rozstrzygnięcie to niewątpliwie zadowoliło Pogorskiego, gdyż nie oznaczało amnestii, tylko uznanie wyroku Sądu Wojskowego Okręgu Generalnego w Warszawie za nieważny. Mógł więc powrócić do macierzystego szwadronu zapasowego 1 Pułku Ułanów Krechowieckich i niemal natychmiast, bo 25 XI 1921 r. przejść do rezerwy⁴⁰. Opuściwszy wkrótce potem kraj i przeniósłszy się do Rzymu, zdołał również uniknąć zarządzonego postępowania przed Oficerskim Sądem Honorowym (dalej: OSH)⁴¹. Początkowo tłumacząc się względami zdrowotnymi, np. „zapaleniem części miękkich prawej nogi”⁴², lub strajkiem kolejarzy w Wiedniu⁴³, a z czasem po prostu nie odbierając wezwań, nie stawiał się na kolejne posiedzenia. Ostatecznie same władze wojskowe straciły już orientację, któremu OSH podlega: przy Okręgu Korpusu nr 3 w Grodnie, OSH w Warszawie czy jeszcze innemu⁴⁴.

³⁷ Była to austriacka ustawa z 5 VII 1912 r., którą tymczasowo zaimplementowano do polskiego prawodawstwa wojskowego. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 maja 1920 r. w przedmiocie wprowadzenia w życie na obszarze Rzeczypospolitej ustawy wojskowego postępowania karnego dla wspólnej siły zbrojnej, z dnia 5 lipca 1912 r.*, Dz.U. RP 1920, nr 59, poz. 368.

³⁸ Podtrzymano więc tym samym, że do przestępstwa popełnionego przez mjr. Pogorskiego nie doszło z chęci zysku, gdyż tych zgodnie z art. 3 ustawy amnestia nie obejmowała. *Ustawa z dnia 24 maja 1921 roku w przedmiocie amnestji z powodu uchwalenia Ustawy Konstytucyjnej Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r.*, Dz.U. RP 1921, nr 42, poz. 261.

³⁹ CAW, BP MSWojsk, sygn. I.300.18.685, Orzeczenie Najwyższego Sądu Wojskowego, R. 851/21, 30 IX 1921, k. 166.

⁴⁰ Ibidem, APO, sygn. 10623, Tymczasowa karta zwolnienia do rezerwy, Białystok, 25 XI 1921, b.p.

⁴¹ Ibidem, BP MSWojsk, sygn. I.300.18.685, Pismo MSWojsk do Oficerskiego Sądu Honorowego, L. 4285/21.G.M.I.T, 27 XII 1921, b.p.

⁴² Ibidem, Pismo Oficerskiego Sądu Honorowego do sędziego śledczego 9 Okręgu miasta Warszawy, 31 III 1922, b.p.

⁴³ Ibidem, Depesza oficera łącznikowego przy Poselstwie RP w Wiedniu mjr. Stefana Barańskiego, 27 VI 1922, b.p.

⁴⁴ Ibidem, Pismo przewodniczącego OSH przy Dowództwie Okręgu Korpusu nr 3 w Grodnie do Ministerstwa Spraw Wojskowych, przez Oddział V Sztabu Generalnego WP, Ldz. 1/Hon.Sąd Ofic, 24 II 1923, b.p.

Bezsprzecznie korzystne dla Pogorskiego wyroki obydwu sądów – zwłaszcza w obliczu faktycznie popełnionego przestępstwa – zmuszają jednak do zastanowienia się nad zarówno motywami jego popełnienia, jak i przyczynami łaskawego rozstrzygnięcia wojskowego wymiaru sprawiedliwości. Automatycznie narzucający się ze względu na charakter przewinienia motyw finansowy w przypadku Pogorskiego nie wydaje się jednak kluczowy. Pochodził on bowiem z bogatej ziemiańskiej rodziny i jak na owe czasy był osobą raczej majątną, skoro po przejściu do rezerwy na wiele lat (do 1938 r.) przeniósł się na stałe za granicę – początkowo do Rzymu, a następnie do Paryża, gdzie zajmował się kolekcjonowaniem dzieł sztuki i wydawał obszerne zbiory kasyd i sonetów⁴⁵. Podczas pobytu na placówce w Rzymie jako pomocnik attaché wojskowego otrzymywał miesięczne pobory w wysokości 2679,05 lira⁴⁶, w związku z czym te dodatkowe 500 lirów nie mogło mieć decydującego znaczenia dla jego finansów, zwłaszcza że prowadził w Rzymie raczej skromne życie i zgromadził spore depozyty na rachunkach bieżących w dwóch bankach: 40–50 tys. lirów w rzymskim *Cavalsassi e Cromonesi* i 230 tys. marek polskich w warszawskim Banku Zachodnim⁴⁷. Powinno to zatem skłaniać do poszukiwania innych motywacji w działaniach Pogorskiego.

Analiza okoliczności, w jakich ów przestępczy proceder narodził się w grudniu 1920 r., wydaje się wskazywać przede wszystkim na chęć wykazania się przydatnością i tym samym przedłużenia swej pracy w rzymskim attachacie. Będąc tylko czasowo przydzielony do nowo mianowanego attaché wojskowego celem zapoznania go ze specyfiką placówki, Pogorski wiedział, że jego misja nie potrwa długo, zwłaszcza że już 6 XI 1920 r. gen. Kałkowski informował mjr. Ponińskiego, iż mocą rozkazu ministra spraw wojskowych gen. Kazimierza Sosnkowskiego Pogorski i kpt. Kukowski powinni powrócić do Warszawy w jak najkrótszym czasie⁴⁸. Odwołanie z dniem 8 XI 1920 r. tylko nominalnego pomocnika, tj. por. Kukowskiego, zapewne obudziło w nim nadzieję na dłuższy, być może nawet stały pobyt, ale 1 XII 1920 r. musiały one ponownie zgasnąć, gdyż NDWP przydzieliło wówczas do placówki kpt. Wincziego. Najprawdopodobniej właśnie to było jedyną przyczyną wymyślenia 6 XII 1920 r. cudownego źródła informacji. W każdym razie ta koincydencja wydaje się nieprzypadkowa. Wizja opuszczenia Rzymu, w którym Pogorski przebywał od maja 1919 r., i powrotu do borykającego się z wieloma problemami wewnętrznymi kraju, który z trudem odwrócił losy wojny z Rosją Radziecką, z całą pewnością nie była dla niego atrakcyjna, zwłaszcza z perspektywy Wiecznego Miasta.

⁴⁵ CAW, APO, sygn. 7660, Karta skorowidzowa, [1938], b.p.; *Polska dyplomacja...*, s. 283.

⁴⁶ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7665, Koszty placówki za miesiąc styczeń 1921 r., b.p.

⁴⁷ Łącznie po przeliczeniu według kursu giełdowego z sierpnia 1921 r. stanowiło to równowartość 67 872 marek polskich. CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Wyrok w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, Sąd Wojskowy OG Warszawa, L.cz. K.IV.154/21, 17 VIII 1921, b.p.

⁴⁸ *Ibidem*, Pismo gen. Kałkowskiego do mjr. Ponińskiego, Rzym, 6 XI 1920, b.p.

Niewątpliwie Pogorski mógł liczyć, że pozyskanie wartościowego informatora skłoni szefostwo do przedłużenia jego misji, być może nawet na stałym etacie pomocnika attaché wojskowego. Dlatego właśnie wymyślił sobie włoskiego pułkownika, a ponieważ szczególnie cenne tajne materiały mógł dostarczać wyłącznie wartościowy informator, to z natury rzeczy nie mógł robić tego za darmo. Tym jednak Pogorski się nie przejmował, gdyż jak wiemy, w rzeczywistości nie spodziewał się ponosić z tego tytułu żadnych kosztów. Kiedy więc Poniński zasugerował mu ich refundację w kasie attachatu, w pierwotnym odruchu odrzucił propozycję, zasłaniając się koniecznością zachowania anonimowości swego źródła, co wykluczało kwitowanie wynagrodzenia. Naciski ze strony Ponińskiego, który również ewidentnie dostrzegł szansę wykazania się przed szefostwem służby na nowym stanowisku, w związku z czym nie mógł sobie pozwolić na utratę tak cennego źródła, ostatecznie przekonały więc Pogorskiego, zwłaszcza że dalszy opór mógł się wydać podejrzany, co groziło ujawnieniem mistyfikacji. Owe 500 lirów było dla niego zatem wyłącznie warunkiem jej kontynuowania, a nie sposobem zwiększenia poborów, gdyż jedynym celem, jaki sobie postawił, było pozostanie na placówce.

Dlatego właśnie, gdy mimo tych starań NDWP na wniosek mjr. Ponińskiego mianowało z dniem 14 II 1921 r. stałym pomocnikiem kpt. Winczego, Pogorski, by zwiększyć wrażenie o swojej przydatności wywiadowczej, przedłożył na początku marca ofertę dostarczenia siedmiu kolejnych raportów, o czym szefostwo Oddziału II NDWP zostało poinformowane raportem attaché wojskowego nr 405 z 3 III 1921 r. Najprawdopodobniej była to już inicjatywa w pełni uzgodniona z Ponińskim, który jednak – jak wszystko na to wskazuje – w dalszym ciągu nie miał świadomości oszustwa. Kiedy więc kierownictwo Oddziału II podjęło decyzję o odwołaniu Pogorskiego do kraju 15 III 1921 r.⁴⁹, Poniński jeszcze tego samego dnia podjął próbę zmiany tej decyzji, przekonując ppłk. Matuszewskiego do pozostawienia na placówce mjr. Pogorskiego i odesłania do kraju mjr. Winczego. Najwyraźniej Pogorski był pewien, że się to uda, gdyż 3 kwietnia pobrał z kasy attachatu kolejne 500 lirów, zapewne licząc, że poparcie attaché wojskowego będzie w tym względzie decydujące.

Analizując postawę Ponińskiego w całej sprawie, należy zwrócić uwagę przede wszystkim na fakt, że podobnie jak Pogorski za wszelką cenę chciał jak najdłużej pozostać we Włoszech i w tym celu pragnął wykazać się znaczącymi efektami służby na placówce. Dlatego właśnie, zauważywszy, że tylko znikoma część jego raportów znajduje odzwierciedlenie w dziale Włochy okresowych Referatów Informacyjnych Oddziału II NDWP, po trzech miesiącach od jej objęcia dopytywał szefostwo o ocenę swej pracy⁵⁰. Pozyskanie przez

⁴⁹ Ibidem, Rozkaz NDWP nr 11251/II, 12 III 1921, b.p.

⁵⁰ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7668, Attaché wojskowy przy Poselstwie RP w Rzymie do Oddziału II NDWP, Nr 260, 10 I 1921, b.p. W odpowiedzi szef Biura Ewidencyjnego

Pogorskiego informatora musiał więc odebrać jak prawdziwe zrządzenie losu, w związku z czym automatycznie odrzucał wszelkie wątpliwości zgłaszane mu przez Winczego i francuskiego attaché wojskowego płk. André Detroyata⁵¹. Pogorski był więc dla niego szczególnie cenny właśnie ze względu na to, że wydawał się gwarantować realizację zasadniczego celu, tj. pozostania w Rzymie. Kiedy więc szef Sztabu Generalnego gen. por. Tadeusz Rozwadowski wystąpił 29 XII 1920 r. o opinię, „czy pozostawienie majora Pogorskiego w charakterze pomocnika jest pożądane”⁵², Poniński najpierw wystosował list z prośbą o zatrzymanie go na placówce „jeszcze przez pewien czas dla skompletowania i otrzymania dalszych wiadomości”⁵³, by w oficjalnym piśmie do szefa Oddziału II NDWP płk. Matuszewskiego wnioskować o „możność zatrzymania majora Pogorskiego ze względu na konieczność doprowadzenia do końca rozpoczętej przez niego akcji wywiadowczej”⁵⁴.

Decyzja szefostwa służby o pozostawieniu Pogorskiego na placówce tylko do końca kwietnia 1921 r. z równoczesnym wskazaniem Winczego na etatowego pomocnika⁵⁵ musiała być zatem dla niego rozczarowująca. Kiedy więc do Rzymu dotarła depeza z rozkazem odwołującym Pogorskiego do kraju z dniem 15 marca⁵⁶, natychmiast podjął próbę jego zmiany, deprecjonując kompetencje Winczego do sprawowania tej funkcji i sugerując powierzenie jej Pogorskiemu:

---

mjr SG Alojzy Prus-Przeddziecki odpowiedział, że raporty „tak pod względem formy, jak i ilości materiału są bardzo dobre i dostarczają Oddz. II wiele pierwszorzędного materiału informacyjnego”. CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7668, Oddział II NDWP do attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Rzymie, Ew/4 N.4857/II, 1 II 1921, b.p.

⁵¹ Kpt. Winczi miał je zgłaszać już 6 XII 1920 r., sugerując, że mjr. Pogorski mógł paść ofiarą oszustwa. Francuski attaché wojskowy informował natomiast w styczniu 1921 r., że rzekomo tajne opracowanie na temat telefonu sekretnego jest powszechnie dostępne w fachowej literaturze. CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7668, Raport mjr. Winczi do ministra spraw wojskowych, Warszawa, 16 IV 1921, b.p.; *Annuaire officiel de officiers de l'armée française troupes metropolitaines et troupes coloniales. Pour 1920–1921*, Paris 1921, s. 1047.

⁵² CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Pismo NDWP do attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Rzymie, Ew/I Nr 57428, 29 XII 1920, b.p.

⁵³ Ibidem, List mjr. Ponińskiego do gen. Rozwadowskiego, Rzym, 23 I 1921, b.p.

⁵⁴ Ibidem, Attache wojskowy przy Poselstwie RP w Rzymie do Oddziału II NDWP, Nr 321, 1 II 1921, b.p.

⁵⁵ Dowodzi tego odrębna notatka gen. Rozwadowskiego z 9 II 1921 r. na liście od mjr. Ponińskiego z 23 I 1921 r. (zob. wyżej), zrealizowana rozkazem NDWP Ew/1 Nr 6281/II z 14 II 1921 r. (zob. przyp. 14).

⁵⁶ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Rozkaz NDWP Ew/I Nr 11251/II, 12 III 1921, b.p.; ibidem, sygn. I.303.4.7679, Wykaz depezesz otrzymanych z Nacz.Dow. za czas od 1 I 1921 do 31 III 1921 – pismo attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Rzymie do Oddziału II NDWP, Nr 518, 1 IV 1921, b.p. Decyzja w sprawie odwołania mjr. Pogorskiego zapadła *de facto* 2 III 1921 r. w Oddziale IV MSWojsk, który motywował ją względami finansowymi. CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Pismo Oddziału IV MSWojsk do Oddziału II NDWP, L.1648 T.O.A., 2 III 1921, b.p.

Niestety z czasem przekonałem się, że kap. Winczi włada w sposób tak niedostateczny językiem polskim, że to samo utrudnia w znaczącym stopniu moje zadanie.

Usilnie proszę więc, by dla prawidłowego działania placówki tutejszej major z Kościelca Pogorski naznaczonym został stałym pomocnikiem Attaché wojskowego w Rzymie, tym bardziej, że znając dokładnie język i miejscowe stosunki, jako też drogi informacyjne, jest mi, jak mogłem się przekonać, bardzo pomocnym.

Prośba moja jest skutkiem doświadczeń, na zasadzie których dopiero możliwym jest ostateczne zorganizowanie i owocne działanie placówki⁵⁷.

Choć trudno dzisiaj ustalić, czy próba zdyskredytowania Winczego miała szanse powodzenia, to jedno jest pewne – do momentu ujawnienia przez niego występku Pogorskiego szefostwo służby nie zmieniło swej decyzji, a po 5 kwietnia było to już oczywiście niemożliwe. Mimo to Poniński nie zamierzał składać broni i *de facto* sprowokowawszy Winczego do złożenia dymisji 7 kwietnia, trzy dni później zawniósł o mianowanie Pogorskiego na opuszczone przez niego stanowisko. W obliczu faktów ujawnionych przez Winczego była to jednak próba skazana na niepowodzenie, choć równocześnie pokazująca skalę determinacji samego attaché w zamiarze pozbycia się z placówki niechcianego oficera.

Zastanawiając się z kolei nad motywacjami Winczego, można wstępnie przyjąć, że była nią rywalizacja z Pogorskim o stanowisko pomocnika attaché wojskowego, gdyż na placówce przewidywano tylko jeden etat oficera w tej roli. Rywalizację tę, celowo lub nie, stymulował zresztą sam Poniński, wychwalając Pogorskiego przed personelem za dostarczane materiały. Być może irytowało to Winczego, zwłaszcza że relacje pomiędzy Ponińskim a Pogorskim z dnia na dzień stawały się coraz bardziej zażyłe. Kiedy więc miesiąc po formalnym mianowaniu go pomocnikiem attaché wojskowego Poniński zawniósł o odwołanie go do kraju, uzyskawszy pewność, że jedynym źródłem informacji Pogorskiego była „Rivista...”, Winczi zdecydował się poinformować o tym drogą służbową attaché wojskowego. Naturalnemu w tych okolicznościach podejrzeniu, że kierowała nim wyłącznie chęć zdyskredytowania konkurenta do stanowiska, przeczy jednak fakt, iż w reakcji na postawę Ponińskiego zmierzającą do zatuszowania całej sprawy natychmiast złożył wniosek o odwołanie do kraju, wskutek czego opuścił Rzym 12 IV 1921 r. Tym samym za jedyną motywację jego działań należy uznać zwykłe poczucie obowiązku i oficerskiego honoru, a nie rywalizację o intratne stanowisko⁵⁸.

Na tej podstawie z dużą dozą pewności można też przyjąć, że tym, co najbardziej dotknęło Winczego – oczywiście poza próbą zatuszowania ewidentnego

⁵⁷ Ibidem, Pismo attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Rzymie do Oddziału II NDWP, Nr 466, 16 III 1921, b.p.

⁵⁸ Zostało to docenione przez szefostwo Oddziału II SGWP, które po odwołaniu pplk. Ponińskiego do kraju w lipcu 1921 r. właśnie mjr. Wincziemmu powierzyło zadanie uporządkowania spraw placówki jako p.o. attaché wojskowemu i przygotowanie jej na przybycie nowego attaché wojskowego. Funkcję tę sprawował od 17 X do 1 XII 1921 r. CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7678, Raport mjr. Winczi, Nr 968, 26 X 1921, b.p.; R. Majzner, *Attachaty...*, s. 547.

oszustwa i ochrony Pogorskiego przed zasłużonymi konsekwencjami – był nie tyle wniosek Ponińskiego z 16 III 1921 r. o odwołanie go do kraju, co jego uzasadnienie. Po ponad sześciu miesiącach pobytu na placówce, podczas których attaché wojskowy nie zgłaszał absolutnie żadnych zastrzeżeń pod adresem swojego podwładnego⁵⁹, Winczi dowiedział się bowiem, że w rzeczywistości nie ma podstawowych kompetencji do pełnienia powierzonych funkcji. Do rzekomego braku umiejętności posługiwania się językiem polskim już *post factum* doszły zresztą poważniejsze oskarżenia, jakoby nie poczuwał się do bycia Polakiem, a *de facto* był Rosjaninem:

Kap. Winczi jest żonaty z Rosjanką, która ma stosunki ciągle w najrozmaitszych sferach rosyjskich, dzieci wychowuje w prawosławiu, zaś on sam według dokumentów znajdujących się w posiadaniu Administracji dóbr Polskich we Włoszech po ogłoszeniu niepodległości Polski, odrzucając subsydia polskie, zapisał się w Ambasadzie rosyjskiej jako Rosjanin i jako taki otrzymał stamtąd subsydia, podczas gdy inni Polacy otrzymywali je w Komitecie Narodowym i Instytucji Św. Stanisława⁶⁰.

Z czasem doszły do tego kolejne:

Ponieważ przekonałem się, że bardzo słabo mówi po polsku, że jest ożeniony z Rosyanką, że zawsze uchodził w swoim czasie za Rosyanina, tak że kolonia rosyjska w Rzymie uważała go za renegata, ponieważ przekonałem się dalej, że jest nerwowy i brak mu spokoju w pracy, ponieważ zaszły i inne powody natury dyskrecjonalnej [...]⁶¹.

Przyczyn tej radykalnej i skądinąd zaskakującej zmiany opinii Ponińskiego na temat Winczego nie należy jednak wbrew pozorom szukać w sprawie Pogorskiego. W rzeczywistości bowiem jej źródłem była dopiero kiełkująca sprawa samego attaché wojskowego, która wkrótce złamie mu dobrze rozwijającą się karierę, a dokładniej zatajenie przezeń mało chwalebego incydentu z okresu służby w armii włoskiej, dzięki czemu wstępując do Wojska Polskiego, otrzymał stopień rotmistrza, a wkrótce potem szybki awans na stopień majora i podpułkownika⁶². Jednoznacznie wskazuje na to inny fragment cytowanego

⁵⁹ Na początku lutego 1921 r. określał go nawet mianem bardzo dobrego i pożytecznego oficera, prosząc o „naznaczenie go na stałe jako pomocnika attaché wojskowego”. CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Pismo attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Rzymie do Oddziału II NDWP, [bez nr kancel.], 8 II 1921, b.p.

⁶⁰ Ibidem, List pplk. Ponińskiego do szefa Sztabu Generalnego gen. Rozwadowskiego, Rzym, 12 IV 1921, b.p.

⁶¹ Ibidem, BP MSWojsk, sygn. I.300.18.685, Pismo pplk. Ponińskiego do przewodniczącego OSH oficerów sztabowych przy MSWojsk, Warszawa, 17 II 1922, k. 191.

⁶² Wbrew temu, co podawał, we włoskiej armii nie dosłużył się stopnia rotmistrza, tylko porucznika, a i ten utracił w 1893 r., gdy za handel końmi oraz długi karciane został zdegradowany do stopnia sierżanta i trwale urlopowany. Najprawdopodobniej nigdy nie był również podpułkownikiem armii rosyjskiej, choć tak twierdził, wstępując do WP. Zob. R. Majzner, *Podpułkownik...*, s. 106.

wyżej listu Ponińskiego do gen. Rozwadowskiego z 12 IV 1921 r., w którym przypisywał żonie Winczego autorstwo donosów na swój temat:

[...] pani Winczi zupełnie jasno powiedziała, [że] sprawa maj. z Kościelaca Pogorskiego jest sprawą drugorzędną, zaś ona walczy i walczyć będzie przeciw pułk. Ponińskiemu i nawet gdyby pociąg wiozący jej męża do Warszawy rozbił się, to walka ta nie tylko nie ustanie, ale się jeszcze spotęguje. Oświadczyła, „że wie o wszystkim” i wszystkie wiadomości zużytkuje, żeby w jaki bądź sposób swego celu dopiąć. Nie chcę Pana Generała nużyć powtarzaniem innych detali tej wymowy, w której nie tylko pani ta dała wyraz rasowej zaciekłości, ale demaskowała się w świetle, które pozwala mi dziś wnioskować z pewnym prawdopodobieństwem o pochodzeniu listów anonimowych o silnie rosyjskim charakterze, adresowanych do rozmaitych władz, na moją niekorzyść⁶³.

O powyższych donosach, z którymi zresztą pani Winczi prawdopodobnie nie miała nic wspólnego⁶⁴, Poniński dowiedział się pod koniec lutego 1921 r. podczas pobytu w Warszawie⁶⁵. A ponieważ mniej więcej w tym czasie zrewidował swą dotychczas pozytywną opinię na temat Winczego, można przyjąć, że przyczyniła się do tego właśnie ta sprawa.

Na podstawie przywoływanego wyżej listu do gen. Rozwadowskiego można jednak wskazać jeszcze jedną przyczynę tak radykalnej zmiany stosunku Ponińskiego do Winczego, która w całej sprawie mogła być zresztą drugim dnem, i to wcale niezwiązanym z funkcjonowaniem samego attachatu. Zacytowane wyżej słowa pani Winczi miały być bowiem wypowiedziane do ówczesnego konsula RP w Rzymie Bronisława Janiszowskiego⁶⁶, który oczywiście nie omieszkał ich powtórzyć Ponińskiemu⁶⁷.

Tymczasem jak się okazało, również on miał osobiste powody ku temu, by doprowadzić do odwołania Winczego z Rzymu, gdyż ten już w 1919 r. pozyskał dowody na jego współpracę z carską Ochroną przed 1917 r., gdy pracował w rosyjskim poselstwie w Rzymie⁶⁸. Nie można więc wykluczyć, że także konsul Janiszowski nastawiał Ponińskiego przeciwko Wincziemu.

⁶³ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, List pplk. Ponińskiego do szefa Sztabu Generalnego gen. Rozwadowskiego, Rzym, 12 IV 1921, b.p.

⁶⁴ Zob. R. Majzner, *Podpułkownik...*, s. 108.

⁶⁵ CAW, BP MSWojsk, sygn. I.300.18.685, Raport pplk. Ponińskiego do Oddziału II NDWP, Nr 395, 28 II 1921, b.p.

⁶⁶ Przed 1917 r. Bronisław Janiszowski był sekretarzem kolegiąlnym rosyjskiego poselstwa w Rzymie. Po ustanowieniu w 1919 r. poselstwa RP objął kierownictwo wydziału konsularnego jako honorowy konsul generalny oraz honorowy attaché poselstwa i sprawował je do 23 V 1923 r., kiedy został zwolniony z MSZ. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Zagranicznych” 1923, nr 9, poz. 115, s. 189; K. Skirmunt, *Moje wspomnienia 1966–1945*, Rzeszów 1998, s. 92, 101, 132.

⁶⁷ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, List pplk. Ponińskiego do szefa Sztabu Generalnego gen. Rozwadowskiego, Rzym, 12 IV 1921, b.p.

⁶⁸ Były to raport oraz list Sergiusza Swatikowa, który z ramienia rządu Aleksandra Kiereńskiego przeprowadził w 1917 r. kompleksowe śledztwo w sprawie agentów Ochrony

Bez względu na to, który z powyższych powodów był decydujący, jedno nie podlega dyskusji – Ponińskiego, Pogorskiego i Janiszowskiego łączyły zarówno bardzo bliskie relacje towarzyskie, jak i rozmaicie motywowana niechęć do Winczego. Skutkowało to tym, że każdy z nich zainteresowany był zdyskredytowaniem go i pozbyciem się z rzymskiej placówki. Poniński albo nie był tego świadomy, albo – co zdecydowanie bardziej prawdopodobne – starał się to ukryć przed szefostwem Oddziału II NDWP, sugerując, że źródłem problemów jest wyłącznie zatarg honorowy między Pogorskim i Winczem, w związku z czym po odwołaniu tego drugiego sytuacja w attachacie zostanie automatycznie uzdrowiona:

Z powodu osobistych nieporozumień wynikłych między oficerami mego biura na tle służbowym zmuszony jestem odesłać do rozporządzenia Naczelnego Dowództwa Kapitana Winczi, pomocnika Attaché Wojskowego przy Poselstwie Polskim w Rzymie, na jego własne żądanie. Zatrzymuję natomiast majora Jana z Kościelca Pogorskiego, powtarzając usilnie moją prośbę naznaczenia go do placówki tutejszej jako stałego pomocnika⁶⁹.

Bez wątpienia jednak obydwie ewentualności należy uznać za równie dyskwalifikujące dla attaché wojskowego, który – jak dowiedziono – świadomie lub nie utrzymywał bliskie relacje ze skompromitowaną osobą, nie zweryfikował źródła informacji dostarczanych przez Pogorskiego, zaniedbując tym samym swe obowiązki, a na koniec ewidentnie kłamał i mataczył, chcąc za wszelką cenę ochronić swych przyjaciół.

Na zakończenie warto jeszcze odnieść się do przesłanek, którymi kierowały się obydwie instancje wojskowego wymiaru sprawiedliwości, rozpatrując przypadek mjr. Pogorskiego, gdyż dowodzi to, że zasadniczym celem władz wojskowych było nie ukaranie winnych, tylko jak najszybsze wyciszenie sprawy, ewentualnie skierowanie jej na tory postępowania honorowego.

Jak pamiętamy, w ocenie Sądu Wojskowego Okręgu Generalnego w Warszawie nie doszło do przywłaszczenia przez Pogorskiego kwoty 2500 lirów. Kluczową rolę w tym względzie odegrały trzy argumenty: zwrócenie wszystkich pieniędzy do kasy attachatu, potwierdzenie przez attaché wojskowego ppłk. Ponińskiego, że jego podwładny posiadał w tym czasie innych płatnych informatorów,

---

w służbie dyplomatycznej, oraz list Karola Wędziagolskiego. CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Zeznania majora Tadeusza Winczi przed Sądem Honorowych Oficerów Sztabowych MSWojsk, Warszawa, 23 VIII 1921, b.p. Ostatecznym potwierdzeniem był werdykt Sądu Honorowego, który na posiedzeniu 7 IX 1921 r. w pełni przyznał rację mjr. Wincziemu. CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Pismo Sądu Honorowego dla Oficerów Sztabowych przy MSWojsk do mjr. Winczi, L. 96/21 z 1 X 1921, b.p. Zob. również: E. Laloy, *Les documents secrets des archives du Ministère des Affaires Étrangères de Russie publiés par les Bolcheviks*, Paris 1919, s. 183; A. Попов, *Дипломатия временного правительства в борьбе с революцией*, „Красный архив. Исторический журнал” 1927, т. I (XII), s. 29.

⁶⁹ CAW, Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.7664, Raport attaché wojskowego przy Poselstwie RP w Rzymie do Oddziału II NDWP, Nr 567, 12 IV 1921, b.p.

którzy dostarczali mu materiały do raportów polityczno-ekonomicznych, oraz opinia szefostwa służby wywiadowczej, że raporty techniczno-wojskowe, choć faktycznie przepisane z „Rivisty...”, miały dużą wartość merytoryczną.

Pierwszy z powyższych argumentów jest o tyle zaskakujący, że nie zacieślał przecież przestępstwa faktycznego wyludzenia służbowych funduszy. Argument trzeci należy zaś uznać oczywiście za słuszny z merytorycznego punktu widzenia, gdyż w tym przypadku wartość przekazanych materiałów była rzeczywiście niezależna od sposobu ich pozyskania. Sedna sprawy dotyczy natomiast argument drugi, zwłaszcza jeśli uświadomimy sobie, że Ponińskiego łączyło z Pogorskim ziemiańskie pochodzenie, skutkujące nawiązaniem bliskich relacji, których attaché wojskowy nawet nie starał się ukrywać:

Z czasem powziąłem wielkie zaufanie do majora Pogorskiego, a oparte ono było na:

1. Poleceniu gorącym generała Rozwadowskiego, 2. Na 1,5-letniej pożytecznej pracy w Rzymie na placówce, 3. Na nieskazitelnej i chlubnej przeszłości jako oficera (posiada wszystkie ordera rosyjskie i odznaki waleczności), 4. Na ogólnej dobrej opinii, jaką się cieszył w Rzymie, 5. Na tem, iż przekonałem się o jego pracowitości⁷⁰.

Nie deprecjonując w żadnej mierze efektów wcześniejszej służby Pogorskiego, którą rzeczywiście należy ocenić pozytywnie, jak i opinii osób trzecich – np. gen. Eugeniusza Kątkowskiego, gen. Tadeusza Rozwadowskiego, pośła Konstantego Skirmunta, Stefana hr. Przeździeckiego czy płk. Feliksa Dziewickiego – warto mieć na względzie, iż oskarżenie dotyczyło popełnienia konkretnego przestępstwa, i to bezsprzecznie udowodnionego, czego zresztą sam Pogorski nie kwestionował. Z analizy akt sprawy wynika, że podstawowe znaczenie miały zeznania Ponińskiego, który dostarczył kluczowego dla obrony argumentu, a mianowicie posiadania przez Pogorskiego innych informatorów, którym płacił za materiały polityczno-ekonomiczne. Była to jednak nieprawda, gdyż w rzeczywistości pozyskiwał je z oficjalnych źródeł – prasy i rozmów towarzyskich. Sąd najwyraźniej wołał jednak nie zauważać, że w ten sposób Poniński bronił się przed zarzutem niedopełnienia obowiązków i poświadczania nieprawdy w dokumentach służbowych. Z tych samych względów nie roztrząsał również pokrętnych tłumaczeń Pogorskiego, że sam wykrył oszustwo włoskiego pułkownika i choć pobierał pieniądze, to nie przywłaszczył ich sobie, nie podejmując nawet próby ustalenia, dlaczego w takim razie nie zwrócił do biblioteczki attachatu numerów „Rivisty...”, które wypożyczył na początku listopada 1920 r.

Dzięki temu możliwe było orzeczenie tylko 3 miesięcy więzienia, choć dolna granica kary z tego tytułu zasadniczo wynosiła 6 miesięcy⁷¹, a tym

⁷⁰ Ibidem, BP MSWojsk, sygn. I.300.18.685, Pismo ppłk. Ponińskiego do przewodniczącego OSH oficerów sztabowych przy MSWojsk, 17 II 1922, k. 192.

⁷¹ Art. 139 kkw w przypadku przestępstw mniejszej wagi ustalał jako górną granicę kary więzienia sześć miesięcy. W. Makowski, op. cit., s. 494.

samym zaliczenie na jej poczet aresztu śledczego, a NSW mógł uznać, że skoro do popełnienia przestępstwa nie doszło z chęci zysku, to możliwe jest zastosowanie amnestii. W ocenie władz wojskowych takie podejście dawało bowiem szansę na wyciszenie tej gorszącej sprawy i uniknięcie poważnych perturbacji polityczno-dyplomatycznych. Być może przyniosło to zakładany efekt, gdyż nigdy nie dowiemy się, czy ostracyzm, jakiego w korpusie attachés wojskowych w Rzymie doświadczył następca ppłk. Ponińskiego kpt. Ludwik Hieronim Morstin⁷², mógł być jeszcze większy, przysparzając polskiej racji stanu jeszcze poważniejszych strat.

Streszczenie

W związku z decyzją o likwidacji Polskiej Misji Wojskowej we Włoszech i odwołaniu do kraju jej szefa gen. Eugeniusza Kątkowskiego Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego postanowiło powołać w jej miejsce Attachat Wojskowy przy Poselstwie RP w Rzymie. Kierowanie nim powierzone zostało mjr. Mieczysławowi hr. Ponińskiemu, a do pomocy przydzielono mu m.in. dwóch oficerów rozwiązanej Polskiej Misji Wojskowej – mjr. Jana z Kościelca Pogorskiego i kpt. Tadeusza Winczego. W grudniu 1920 r. pierwszy z nich poinformował attaché wojskowego, że pozyskał do współpracy pułkownika włoskiego sztabu, który za 500 lirów miesięcznie dostarcza mu niezwykle wartościowych tajnych raportów techniczno-wojskowych z zakresu zagadnień artyleryjskich. W kwietniu 1921 r. drugi z przydzielonych oficerów odkrył, że Pogorski odpisywał te raporty z włoskiego fachowego czasopisma „*Rivista di Artiglieria e Genio*”, *de facto* wyludzając tym samym ogółem 2500 lirów z kasy attachatu. Choć attaché Poniński uznał to za jedynie drobny występki, to odwołując do kraju mjr. Winczego, paradoksalnie doprowadził do wszczęcia przez wojskowy wymiar sprawiedliwości śledztwa, w wyniku którego ujawnione zostały m.in. pozasłużbowe bliskie relacje łączące go z Pogorskim oraz konsulem RP w Rzymie Bronisławem Janiszowskim, co w krótkim czasie zakończyło kariery całej trójki.

Ethics in the Intelligence Service: A Case Study of Major Jan of Kościelec Pogorski

Due to the decision to liquidate the Polish Military Mission in Italy and dismiss its head, Gen. Eugeniusz Kątkowski, the Supreme Command of the Polish Army decided to establish the Military Attaché Office at the Polish Embassy in Rome. Major Count Mieczysław Poniński was appointed its head. He was supported, among others, by two officers from the dismissed Polish Military Mission in the persons of Maj. Jan of Kościelec Pogorski and Capt. Tadeusz Winczi. In December 1920, the first of them informed the military attaché that he had enlisted the collaboration of a colonel of the Italian general staff who, for 500 liras a month, provided him with highly valuable, secret technical-military reports concerning artillery matters. In April 1921, Winczi discovered that, in fact, Pogorski copied these reports from a professional Italian journal *Rivista di Artiglieria e Genio*, thus swindling 2500 liras from the funds of the Military Attaché Office. Although the military attaché, Poniński regarded it merely as a minor offence, by dismissing Winczi he, paradoxically, triggered a formal investigation run by the military justice system, which revealed his non-official, close relations with Pogorski and the Polish consul in Rome, Bronisław Janiszowski. Shortly afterwards, the careers of the three officials mentioned above, i.e. Poniński, Pogorski and Consul Janiszowski, were over.

---

⁷² Zob. R. Majzner, *Attachaty...*, s. 382.

Bibliografia

- Annuaire officiel de officiers de l'armée française troupes metropolitaines et troupes coloniales. Pour 1920–1921*, Paris 1921.
- Kodeks karny z r. 1903 (przekład z rosyjskiego) z uwzględnieniem zmian i uzupełnień obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 1 maja 1921 r.*, Warszawa 1922.
- Laloy E., *Les documents secrets des archives du Ministère des Affaires Étrangères de Russie publiés par les Bolcheviks*, Paris 1919.
- Majzner R., *Attachaty wojskowe Drugiej Rzeczypospolitej 1919–1945. Strukturalno-organizacyjne aspekty funkcjonowania*, wyd. 2, Częstochowa 2014.
- Majzner R., *Podpułkownik Mieczysław hr. Poniński – attaché wojskowy Rzeczypospolitej w Rzymie (1920–1921)*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 2019, nr 103.
- Makowski W., *Kodeks karny wojskowy (z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza)*, Warszawa 1921.
- Moritz V., Leidinger H., *Oberst Redl. Die Spionagefall, der Skandal, die Fakten*, Wien 2012.
- Polska dyplomacja wojskowa 1918–1945*, t. 4: *Personel wojskowych placówek dyplomatycznych*, red. R. Szymaniuk, Warszawa 2015.
- Skirmunt K., *Moje wspomnienia 1966–1945*, Rzeszów 1998.
- Попов А., *Дипломатия временного правительства в борьбе с революцией*, „Красный архив. Исторический журнал” 1927, т. I (XII).

Robert Majzner – dr hab., prof. UJD. Pracownik Instytutu Historii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie. Zainteresowania naukowe: najnowsza historia Polski i powszechna w obszarze zagadnień politycznych i dyplomatycznych oraz historia wojskowości, organizacja i funkcjonowanie Oddziału II SGWP/SNW, ze szczególnym uwzględnieniem struktur służby wojskowo-dyplomatycznej, tzn. attachatów wojskowych. E-mail: r.majzner@ujd.edu.pl.

Robert Majzner – PhD, university prof., employee of the Institute of History at the Jan Długosz University in Częstochowa. Academic interests: recent Polish and universal history of political, diplomatic and military matters, organisation and functioning of the Second Department of Polish General Staff / Supreme Commander-in-Chief's Staff with particular emphasis on the structures of the military-diplomatic service, i.e. military attachés. E-mail: r.majzner@ujd.edu.pl.